

2.4 Віталій ДОКАШ. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ГАРАНТ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ ТА МІЖКОНФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ (на матеріалах соціологічних досліджень)

Громадянське суспільство, як це зазначає соціологічна енциклопедія, це є сфера спонтанної реалізації людей (або в іпостасі вільних індивідів чи ж у формі їх добровільних об'єднань як громадян), що захищена відповідними нормами від будь-яких проявів довільної односторонньої регламентації їх діяльності з боку держави і її органів⁴⁸.

На підставі такого визначення можна сказати, що держава в даному випадку за дорученням того ж громадянського суспільства, яке їй делегує відповідні права, трансформується в найбільш впливову й оперативну організацію прав людини. Громадянське суспільство відтак мобілізує державу та інші суспільні інститути, щоб вони, по-перше, продукували законодавчі акти, які надають право громадянам на різні свободи для особистості та колективної самореалізації, а по-друге, воно контролює як соціум, так і державу з процесів формування суспільних цінностей, моральних норм та правил поведінки, їх належної реалізації і створення т. зв. “лінійності” (інтеріоризації норм в належну поведінку).

Ведучи мову про громадянські свободи, в тому числі й світоглядні та віросповідні, громадянське суспільство надає пріоритет останнім, оскільки, по-перше, за дослідженнями Центру Разумкова, 70% громадян визнали себе віруючими (проти 67% у 2013р. та 76% у 2014р.)⁴⁹; по-друге, релігія і Церква продовжують залишатися основними інтеграторами суспільства, що об'єднує людей соціально та організаційно⁵⁰.

Ще Е. Дюркгейм зазначав, що релігія – це ідеологічний механізм, який забезпечує соціалізацію людей і цілісність суспільства через сакралізацію базових зв'язків⁵¹. На думку С. Булгакова, “релігія допомагає у реалізації процесів становлення особистості, ритуалізації, а відповідно й облагороджуванню репертуарів поведінки, виходу її за межі вузько-земного існування”. Філософ мав на увазі те, що цінність релігії в тому, що вона будує моральну особистість та “лінійність” її поведінки (перетворення сакральних приписів в узаконені суспільством стандарти поведінки – Авт.). Дуже прекрасно про це сказав М. Вебер: “Релігія у змозі продукувати сенси життєвої цінності космосу, суспільства, окремої людини, які пізніше тиражуються і відновлюються через культуру разом з ідеалами”⁵².

По-третє, свобода для релігії при такому високому відсотку релігійних людей дуже значима тим, що її відсутність буде продукувати нетерпимість, нетолерантність, міжконфесійні чвари, що стане загрозою для соціальної безпеки.

Це важливо ще й тому, що за показниками довіри Церква, як інститут, продовжує утримувати першу позицію серед суспільних і політичних інститутів. Нині Церкві довіряє 57% опитаних (в 2014р. було 66%)⁵³.

Що ж ми розуміємо під поняттям “свобода релігії”? Свобода релігії, зазначається в посібнику з релігієзнавства, – це “незалежне функціонування релігійних течій, рухів та їхніх інституцій, а також правові, суспільно-політичні, економічні можливості та гарантії для вільного релігійного самовизначення й самореалізації особистості”⁵⁴.

⁴⁸ Социология: Энциклопедия / Сост. А.А. Грицанов и др..- Минск, 2003. - С. 241.

⁴⁹ Релігія, церква, суспільство й держава: два роки після Майдану (інформаційні матеріали). – К., 2016. - С.22; Україна 2014: Суспільно-політичний конфлікт і церква (інформаційні матеріали). – К., 2014. - С.15.

⁵⁰ Докаш В.І. Релігійність українського суспільства: суспільні виміри і фактори змін // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. - Чернівці, 2015. - №3(19). – С. 113.

⁵¹ Социология: Энциклопедия / Сост. А.А. Грицанов и др..- Минск, 2003. – С. 750.

⁵² Там само. – С. 851.

⁵³ Релігія, церква, суспільство й держава: два роки після Майдану (інформаційні матеріали). – К., 2016. - С.24; Україна 2014: Суспільно-політичний конфлікт і церква (інформаційні матеріали). – К., 2014. - С.15.

⁵⁴ Докаш В.І. Загальне релігієзнавство:навчальний посібник.- Чернівці, 2012. – С. 771.

На чому ж будується право на свободу релігії? По-перше, це міжнародні правові акти, які імплементуються в національне законодавство з питань свободи совісті та віросповідань. До прикладу, "Загальна декларація прав людини", прийнята Генеральною Асамблеєю ООН в 1998р. в ст. 18 та 19 гарантує як право на переконання, їх сповідання, так і право одержувати і поширювати світоглядну інформацію. Подібне ми знаходимо в ст. 18, п.13 "Міжнародного пакту про громадянські та політичні права", де в ст. 18 йде мова про те, що "кожна держава бере під свій захист теїстичні, нетеїстичні й атеїстичні переконання...". В "Пропозиції державам – членам від Центру з прав людини" (1984) також говориться, що "кожна держава забезпечує гарантію релігійних свобод у конкретній формі й забороняє дискримінацію на релігійному ґрунті"⁵⁵.

Гарантує право на свободу думки, совісті й віросповідання та переконання ст. 1 "Європейської конвенції з прав людини" (1950)⁵⁶; документи Другого Ватиканського собору⁵⁷; "Робочий документ спільної робочої групи Римо-Католицької Церкви та Всесвітньої Ради Церков" (1995)⁵⁸; "Декларація про релігійну свободу", прийнята Всесвітньою Радою Церков⁵⁹; документ "Свобода совісті, права і гідність людини" (2003), де висловлена позиція протестантських церков; "Каїрська декларація щодо прав людини в Ісламі"⁶⁰.

Гарантії на свободу релігії та віросповідання в Україні надають Конституція України та Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації". Так, в ст. 35 Конституції зазначається, що "кожен має право на свободу світогляду та віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність".

Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова⁶¹. Як бачимо, Конституція не тільки гарантує релігійні свободи, але й законодавчо урівнює всі релігії в правах. Такі свободи гарантує Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації". Так, в ст.3 не тільки закріплюються релігійні свободи, але й дозволяється відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Ця ж стаття забороняє державі встановлювати обов'язкові переконання і світогляд⁶². Закон також закріпив широкі свободи, які реалізуються через поняття "вобода совісті", "свобода релігії", "свобода в релігії", "свобода церкви". Затвердивши нові правові відносини між державою і церквою, Закон виключає можливість втручання держави в релігійну сферу, перешкоджає їй застосовувати владні повноваження та встановлювати ті чи інші юридичні обмеження до тих чи інших віросповідань. Закон своїми правовими нормами продемонстрував вихід України на рівень норм, прийнятих у міжнародних та європейських правових документах стосовно регулювання відносин у релігійній сфері⁶³.

Про широкі гарантії релігійних свобод йде мова і в "Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 року". Наприклад, в розділі 1 Концепції зазначені такі свободи:

⁵⁵ Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги). – Упорядник М. Бабій. – К., 2006. – С. 30 – 31.

⁵⁶ Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги). – Упорядник М. Бабій. – К., 2006. – С. 40.

⁵⁷ Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник. – Чернівці, 2012. – С. 653 – 663.

⁵⁸ Там само. – С. 665 – 666.

⁵⁹ Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник. – Чернівці, 2012. – С. 667 – 670; Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги). – Упорядник М. Бабій. – К., 2006. – С. 148 – 150.

⁶⁰ Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник. – Чернівці, 2012. – С. 675; Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги). – Упорядник М. Бабій. – К., 2006. – С. 148 – 158.

⁶¹ Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник. – Чернівці, 2012. – С. 611.

⁶² Там само. – С. 614.

⁶³ Докаш В.І. Релігійність українського суспільства: суспільні виміри і фактори змін // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці, 2015. – №3(19). – С. 115.

1. Створення умов для вільного оприлюднення світоглядної ідентичності, безперешкодної реалізації свободи совісті, зокрема, релігійної свободи.

2. Поліконфесійність України, яка надає можливості для розвитку постійно зростаючої мережі релігійних організацій.

3. Стабільно високий авторитет діячів Церкви, релігійних структур у суспільстві та поступове набуття релігією і Церквою значущості, адекватної місцю цієї інституції в громадянському суспільстві.

4. Відносно високий потенціал духовного впливу церков та релігійних організацій на духовний клімат, відносини, моральні оцінки в українському суспільстві, на позицію та орієнтири особистості⁶⁴.

Реалізація цих релігійних свобод можлива, на нашу думку, тому, що громадянське суспільство контролює державу, аби вона не тільки декларувала ці свободи, але й забезпечувала їх виконання. Саме тому, як свідчать соціологічні дослідження, 69% опитаних (проти 65% у 2013 р. та 73% у 2014 р.) стверджують, що “ в Україні існує повна свобода совісті і рівність віросповідань перед законом”. На жаль, як бачимо, справи в царині релігійних свобод погіршуються. До прикладу, 34% проти 21% у 2014р. та 33% у 2013р. опитаних громадян вважають, що “ свобода совісті і рівність віросповідань в Україні декларується, але не здійснюється”⁶⁵.

Вагомим досягненням громадянського суспільства є й те, щоб в релігійному просторі були сформовані толерантні відносини, які, у свою чергу, є гарантом соціальної безпеки. Зasadничим принципом для громадянського суспільства тут є положення “Декларації принципів толерантності”, прийнятої в Парижі ЮНЕСКО в 1999р., де сказано, що “толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення особистості”⁶⁶. Зазначимо, що реалізуючи принципи толерантності, громадянське суспільство використовує їх як механізм соціальної та міжконфесійної злагоди.

Наскільки ж ефективно працює цей механізм? Дослідження, проведені Центром Разумкова в 2016р., показали, що українське суспільство залишається толерантним до сповідання різних релігій. Переважна більшість громадян вважають, що “будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини має право на існування” або “всі релігії мають право на існування як різні шляхи до Бога”. Таку думку висловили 75% опитаних (в 2014р. та 2013р. таких було 74%).

Відсутність перманентних конфліктів в релігійному середовищі завдячує тому, що якраз вплив громадянського суспільства на дотримання державою паритетності щодо всіх віросповідань завжди є сталим. В цьому контексті важливим є те, що громадянське суспільство задля конфесійності та соціальної злагоди не підтримує ідею щодо державної та національно-орієнтованої Церкви як пріоритетних. Так, сьогодні в Україні ідею запровадження інституту державної церкви підтримує лише 12% опитаних (проти 13% в 2014р., 9% у 2013р. та 20% у 2000р.). Лише третина опитаних (35%) переконані в тому, що Церква, релігія мають бути національно-орієнтованими⁶⁷.

Таким чином, громадянське суспільство, формуючи у громадян уявлення, що свобода совісті, релігії і віросповідань є пріоритетною цінністю, а толерантність у міжконфесійних відносинах важливим фактором соціальної злагоди та безпеки, виконує свою основну функцію – інтегратора та стабілізатора соціуму.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки:**

⁶⁴ Українській Асоціації релігієзнавців двадцять років. Збірник праць та інформативок. – К., 2013. – С. 120 – 121.

⁶⁵ Релігія, церква, суспільство й держава: два роки після Майдану (інформаційні матеріали). – К., 2016. - С.25; Україна 2014: Суспільно-політичний конфлікт і церква (інформаційні матеріали). – К., 2014. - С.16.

⁶⁶ Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги). – Упорядник М. Бабій. – К., 2006. – С. 32.

⁶⁷ Релігія, церква, суспільство й держава: два роки після Майдану (інформаційні матеріали). – К., 2016. - С.23,24; Україна 2014: Суспільно-політичний конфлікт і церква (інформаційні матеріали). – К., 2014. - С.16.

1. Громадянське суспільство, імплементуючи в українське законодавство принципи віросповідних свобод, сформованих демократичними країнами, виступає гарантом соціальної стабільності та злагоди.

2. Механізмом інтеграції та стабілізації соціуму виступає громадянська та міжконфесійна толерантність, рівність всіх релігій перед законом.

3. Безконфліктність в релігійному середовищі можлива завдяки тому, що громадянське суспільство зважено відноситься до ідеї державної та національно-орієнтованої Церкви.

2.5. Ольга НЕДАВНЯ. ЗДІЙСНЕННЯ ЦІННІСНО-РЕГУЛЯТИВНОЇ ФУНКЦІЇ В СУЧАСНИХ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ УКРАЇНИ ЗА УМОВ РЕЛІГІЙНОЇ ТА СВІТОГЛЯДНОЇ СВОБОДИ

Серед низки функцій, котрі виконують сучасні релігійні організації у світі та в Україні зокрема, спостерігаються як відносно традиційні, так і відносно нові, причому принаймні частина перших заново актуалізуються. До таких можна віднести ціннісно-регулятивну функцію. В ситуації «гібридної війни» в Україні перед дуже багатьма її мешканцями (безпосередньо чи через посередництво близьких) знов гостро постають драматичні, а то й трагічні питання життя і смерті, їхнього сенсу, орієнтації між Землею й Небом, між сусідами, між тими чи іншими рішеннями, котрі треба швидко приймати у справах матеріальних, але наслідки яких можуть потім довго бумерангом ятрити совість. На яку систему ціннісних координат при цьому опертися, то кожен мусить обирати сам. В умовах релігійної та світоглядної свободи Церкви та релігійні організації вже не мають у такому виборі особи ролі «законодавців», але по суті все ж практично виявляються чи не єдиними інституціями, котрі пропонують відповідні настанови та поради.

Вивчення їхньої, особливо, практичної роботи у цій справі є надто актуальним, адже спрямування ціннісних орієнтацій для сучасних українців фактично дорівнює їхньому культурно-цивілізаційному спрямуванню, і не лише в сенсі виховання чи закріплення симпатій: Захід чи Росія, але й глибше – здатності та бажанню розбудувувати Україну згідно тієї чи іншої цивілізаційної матриці, котра включає і духовно-культурні архетипи.

Вітчизняні релігієзнавці й раніше не обходили виправданою увагою проблематику практичної функціональності релігійних організацій у сфері ціннісно-орієнтаційної їхньої діяльності. Тут, зокрема, варто назвати працю Виговського Л.А. «Функціональність релігії: природа і вияви» (К.-Хмельницький, 2004) та Кулагіної-Стадниченко Г. М. «Релігійні цінності у процесі формування духовності віруючого». Остання видрукувана в колективній монографії «Релігія в її суспільній та особистісній функціональності» (К., 2011). Останніми ж роками відповідні дослідження, зрозуміло, активізувалися. Тут варто згадати праці Филипович Л.О. й Горкуші О.В. з теми Майдан і Церква. Однак поки ще бракує спеціальних розвідок у царині як теоретичної концептуалізації Церквами їхньої практичної реалізації ціннісно-регулятивної функції, так і методів й шляхів цієї реалізації, а також досліджень актуальних викликів, котрі постають у цій справі перед релігійними організаціями.

Перш ніж приступити до останнього, варто зазначити: цінності (як суто духовні, так і світські) виписані в «золотих заповідях», котрі наявні і подібні в більшості релігій. Але в ситуації релятивізму, в секулярному світі вони піддаються ревізії або ж просто ігноруються. Не можна сказати, що таке явище є зовсім новим в людській історії: подібне ставалося в різні епохи в різних культурах та релігійних традиціях. Однак все ж ці традиції до ХХ століття мали більший вплив, а церковні авторитети – порівняно більшу вагу в сенсі практичного врахування масами їхніх настанов.